

Formalizm postępowania egzekucyjnego

1. Wprowadzenie

1.1. Cel opracowania

Celem niniejszego opracowania jest określenie tendencji, jakie można zaobserwować w odniesieniu do stopnia sformalizowania postępowania egzekucyjnego w toku przekształcania całego polskiego modelu postępowania cywilnego po 1989 r.

Dla osiągnięcia tego celu konieczne jest uprzednie wskazanie zakresu znaczeniowego pojęcia formalizmu, jaki jest przyjmowany w opracowaniu. Zagadnienia związane z formalizmem są bowiem ostatnio szeroko analizowane zarówno w ogólnej teorii prawa, jak i w nauce prawa postępowania cywilnego, a także w judykaturze Sądu Najwyższego oraz Trybunału Konstytucyjnego¹. Ze względu na duże znaczenie odpowiedniego poziomu formalizmu postępowania cywilnego dla prawidłowego wykonywania zawodów prawniczych, związanych z występowaniem przed organami sądowymi, formalizm procesowy znajduje się też w kręgu żywego zainteresowania pełnomocników profesjonalnych².

¹ Zob. np. M. Matczak, *Formalność prawa a formalizm w jego sądowym stosowaniu*, PS 2007, nr 4; idem, *Summa iniuria. O błędzie formalizmu w stosowaniu prawa*, Warszawa 2007; S. Cieślak, *Wpływ nowelizacji k.p.c. na stopień sformalizowania postępowania cywilnego*, M.Prawn. 2004, nr 21; idem, *Stopień sformalizowania postępowania upadłościowego*, M.Prawn. 2005, nr 11; idem, *Formalizm postępowania cywilnego*, Warszawa 2008.

² S. Cieślak, *Stopień sformalizowania czynności pełnomocnika w procesie cywilnym*

1.2. Pojęcie i znaczenie procesowoprawnego formalizmu postępowania egzekucyjnego

Ponieważ w doktrynie i w judykaturze operuje się pojęciem formalizmu w różnych znaczeniach, dla dalszych rozważań konieczne jest sprecyzowanie zakresu znaczeniowego tego określenia, jaki będzie przyjmowany w toku analizy zagadnień szczegółowych. W pierwszej kolejności warto wskazać sposób ujmowania formalizmu w ogólnej teorii prawa, gdzie wiąże się to pojęcie ze sposobem stosowania prawa. Także tutaj nie ma jednak jednolitego ujęcia formalizmu. M. Matczak³ zauważył, że można wyróżnić trzy rozumienia formalizmu prezentowane w ogólnej teorii prawa: pejoratywne, neutralne oraz tekstualne. Cechą wspólną tych ujęć jest traktowanie formalizmu wyłącznie jako metody bądź sposobu stosowania prawa. Takie podejście do formalizmu akceptuje również wspomniany autor, który dodatkowo wskazuje na potrzebę odróżniania pojęcia „formalność prawa” oraz „formalizm”. Pierwsze z nich oznacza cechę prawa, zaś drugie – wadliwy sposób stosowania prawa.

W dogmatyce postępowania cywilnego⁴ występują dwa stanowiska przy definiowaniu pojęcia formalizmu procesowego. Pierwsze opiera się na wyróżnieniu odrębnej zasady formalizmu procesowego, której treść jest różnie określana przez poszczególnych autorów. Zwolennicy drugiego stanowiska koncentrują się na samym formalizmie procesowym i nie wyróżniają ogólnej zasady formalizmu.

W dalszej części opracowania stosowane będzie pojęcie formalizmu rozumiane zgodnie z drugim z wymienionych stanowisk spotykanych w dogmatyce postępowania cywilnego. Stosownie do niego, formalizm procesowy oznacza wynikającą z określonego źródła cechę (właściwość) działalności ludzkiej prawnie zorganizowanej, polegającą na konieczności przestrzegania niektórych wymagań prawnych stawianych poszczególnym elementom tej działalności. Chodzi

w świetle najnowszego orzecznictwa SN, [w:] „Czy pełnomocnik ma prawo do błędu? – najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego z zakresu postępowania cywilnego” – relacja z seminarium, M.Prawn. 2009, nr 5, s. 246–249.

³ M. Matczak, *Formalność prawa...*, s. 23–24.

⁴ S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 86–88.

tu o wymagania co do formy, miejsca i czasu czynności, których niespełnienie może doprowadzić do zastosowania rygoru procesowego⁵.

„Działalnością ludzką”, o której mowa w podanej definicji, może być postępowanie cywilne ujmowane jako całość. Może ją też stanowić każdy rodzaj postępowania sądowego wchodzący w zakres systemu postępowania cywilnego, a więc także postępowanie egzekucyjne. Przy analizowaniu problemu właściwego stopnia formalizmu procesowego możliwe jest bowiem dokonywanie oceny tego stopnia także w odniesieniu do poszczególnych rodzajów postępowań cywilnych. Postępowania te różnią się stopniem swojego sformalizowania⁶, co jest związane ze zróżnicowaniem ochrony prawnej w tych postępowaniach w zależności m.in. od rodzaju podmiotu zwracającego się o jej udzielenie⁷.

W postępowaniu egzekucyjnym mamy do czynienia ze szczególnym sposobem udzielania ochrony prawnej, który nie jest uzależniony od rodzaju podmiotu dochodzącego tej ochrony, lecz wiąże się ze szczególnym celem tego postępowania. Jest nim przymusowe urzeczywistnienie normy prawnej indywidualno-konkretnej, która została ustalona w tytule wykonawczym⁸. Aby zapewnić w sposób rzetel-

⁵ *Ibidem*, s. 100.

⁶ *Ibidem*, s. 341–342.

⁷ Tytułem przykładu można podać, że w rozpoznawczym postępowaniu cywilnym zapewnia się ochronę prawną nieco inaczej pracownikowi dochodzącemu roszczeń ze stosunku pracy, małżonkowi żądającemu rozwiązania małżeństwa przez rozwód czy też przedsiębiorcy dochodzącemu roszczeń od innego przedsiębiorcy w ramach prowadzonej działalności gospodarczej.

⁸ Z tego powodu postępowanie egzekucyjne jest określane jako postępowanie wykonawcze, zob. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, wyd. 10, Warszawa 2008, s. 25. W innym znaczeniu określenia „postępowanie wykonawcze” używa K. Korzan, którego zdaniem postępowanie wykonawcze dzieli się na pozaegzekucyjne oraz przybierające postać egzekucji. Według tego ujęcia, z postępowaniem wykonawczym pozaegzekucyjnym mamy do czynienia głównie przy wykonaniu dobrowolnym; zob. K. Korzan, *Status prawny komornika w ujęciu historycznym oraz jego odpowiedzialność za powstałą szkodę na tle celu postępowania egzekucyjnego oraz krytycznego spojrzenia na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1993 r.*, PES 1995, nr 14, s. 6. W wypadku dobrowolnego spełnienia świadczenia przez dłużnika lepiej jednak w ogóle nie stosować pojęcia „postępowanie”. Takie działanie jest bowiem całkowicie pozbawione nieodłącznej cechy każdego postępowania prawnie uregulowanego, jaką jest formalizm. Pojęcie „po-

ny⁹ urzeczywistnienie tej normy prawnej, konieczne jest ustalenie właściwego poziomu sformalizowania tego postępowania.

Szczególnie jest znaczenie gwarancyjne formalizmu będącego cechą postępowania egzekucyjnego. W doktrynie¹⁰ wskazano na różne znaczenia procesowoprawne formalizmu, które dotyczą wszystkich rodzajów postępowania cywilnego, jednak znaczenie gwarancyjne formalizmu w postępowaniu egzekucyjnym ujawnia się ze szczególną wyrazistością. Jest to związane ze stosowaniem przymusu przez organy egzekucyjne, niezbędnego do osiągnięcia celu tego postępowania. Ze stosowaniem zaś przymusu w tym postępowaniu łączy się nierozdzielnie ingerencja organów egzekucyjnych w zagwarantowaną przepisami Konstytucji RP sferę podstawowych praw i wolności uczestników postępowania oraz osób trzecich¹¹. Słusznie przy tym zwrócono uwagę w literaturze¹², że przymus ten nie jest realizowany wyłącznie poprzez odrębne i samodzielne czynności organu egzekucyjnego (np. areszt czy grzywnę), ale w ramach egzekucji świadczeń pieniężnych jest „wtopiony” w następujące po sobie czynności egzekucyjne. W związku z tym szczególnego znaczenia nabiera unormowanie wymagań co do formy, miejsca i czasu tych czynności, aby w razie ich niespełnienia przez organy egzekucyjne zapewniona była należyta ochrona uczestników postępowania i osób trzecich. Tylko pre-

stępowanie wykonawcze” należy wobec tego zarezerwować dla tych rodzajów postępowania cywilnego, w których dochodzi do przymusowego zaspokojenia wierzyciela, a więc dla postępowania egzekucyjnego, upadłościowego i naprawczego; zob. S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 100.

⁹ Celem postępowania cywilnego nie jest bowiem jakiegokolwiek załatwienie sprawy cywilnej, lecz załatwienie jej w sposób rzetelny, zob. szerzej S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 56. Na temat celu i funkcji wewnątrzsystemowej postępowania egzekucyjnego zob. P. Wieczorek, *Funkcje postępowań egzekucyjnego i zabezpieczającego*, PE 2000, nr 7(43), s. 35–37, oraz podaną tam literaturę.

¹⁰ Zob. S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 117–119.

¹¹ A. Marciniak, *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, wyd. 2, Warszawa 2008, s. 87; na temat przymusu w egzekucji sądowej zob. też S. Dalka, *Przymus stosowany przez komornika w trakcie egzekucji sądowej*, PES 1995, nr 11, s. 5–25; idem, *Problemy związane ze stosowaniem przymusu przez komornika*, PES 1995, nr 13, s. 59–63, gdzie autor analizuje m.in. granice między przymusem bezpośrednim o charakterze „prawnym” oraz bezprawnym.

¹² A. Marciniak, *Postępowanie...*, s. 90.

czyjne i ustawowe¹³ uregulowanie tych wymagań może sprawić, że uczestnicy postępowania egzekucyjnego i osoby trzecie nie będą zaskakiwani ewentualną ingerencją organów egzekucyjnych w ich sferę praw i wolności.

1.3. Kryteria oceny stopnia sformalizowania postępowania egzekucyjnego

Dla oceny stopnia sformalizowania postępowania egzekucyjnego można stosować kryteria przyjmowane przy ocenie stopnia sformalizowania postępowania cywilnego traktowanego jako całość. Są nimi: stopień szczegółowości regulacji formy, miejsca i czasu czynności postępowania egzekucyjnego oraz stopień rygoryzmu procesowego przewidzianego na wypadek ich niespełnienia. Przez czynności postępowania egzekucyjnego¹⁴ należy przy tym rozumieć czynności egzekucyjne organów egzekucyjnych oraz czynności procesowe podejmowane we właściwym postępowaniu egzekucyjnym. Już w tym miejscu warto zaznaczyć, że podstawowe znaczenie przy ocenie stopnia sformalizowania postępowania egzekucyjnego ma badanie wymienionych kryteriów w odniesieniu do czynności egzekucyjnych¹⁵ podejmowanych przez organy egzekucyjne w toku właściwego postępowania egzekucyjnego. Jak już wspomniano, w te czynności „wtopiony” jest element przymusu stosowanego w postępowaniu. Aby w postępowaniu tym należycie były chronione interesy jego uczestników, trzeba w sposób szczególnie precyzyjny uregulować wymagania prawne stawiane właśnie tym czynnościom.

¹³ Można bowiem wyróżnić różne źródła formalizmu, nie tylko akty ustawowe, o czym szerzej S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 101.

¹⁴ Por. inne, węższe ujęcie zaproponowane przez E. Wengereka, według którego czynności postępowania egzekucyjnego to podejmowane w toku egzekucji czynności innych podmiotów niż organy egzekucyjne; E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1978, s. 102; Z. Świeboda, *Pojęcie i rodzaje czynności egzekucyjnych sądu*, „Palestra” 1976, nr 10, s. 50.

¹⁵ Zróżnicowane są też poglądy doktryny na temat najistotniejszych elementów postępowania egzekucyjnego, jakimi są czynności egzekucyjne; zob. np. H. Mądrzak, *Czynności egzekucyjne (analiza pojęcia)*, PES 1994, nr 8, s. 109 i 111; R. Kuźnicki, *Zadania komornika*, PES 1998, nr 34, s. 76–80; S. Dalka, *Nadzór judykacyjny sądu nad czynnościami komornika w trybie art. 759 § 2, PE 2000, nr 4(40), s. 7–10.*

1.4. Dopuszczalne granice formalizmu postępowania egzekucyjnego

Podobnie jak w innych rodzajach postępowania cywilnego, w postępowaniu egzekucyjnym przydatne jest wyznaczenie dopuszczalnych granic formalizmu. Problemem w praktyce stosowania prawa postępowania egzekucyjnego nie jest bowiem formalizm ujmowany jako jego nieodłączna cecha, lecz zbyt wysoki (nadmierny formalizm¹⁶) lub zbyt niski poziom sformalizowania tego postępowania. Granice te są wyznaczane przez konieczność zapewnienia równouprawnienia uczestników, racjonalność i efektywność postępowania¹⁷. Wskazane wyznaczniki dopuszczalnych granic formalizmu opierają się na konstrukcji prawa do sądu określonego w art. 45 Konstytucji RP. Jak wynika z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego¹⁸, prawo do sądu nie odnosi się wyłącznie do postępowania rozpoznawczego, ale także do postępowania egzekucyjnego. Takie szerokie ujęcie prawa do sądu pozwala posłużyć się jego konstrukcją przy określaniu wyznaczników dopuszczalnych granic formalizmu również w odniesieniu do postępowania egzekucyjnego. Co prawda, w doktrynie¹⁹ sygnalizuje się pewne ograniczenia realizacji zasady równości w postępowaniu egzekucyjnym, jednak należy uznać, że co do zasady stopień sformalizowania czynności stron i innych uczestników postępowania egzekucyjnego powinien być równy. Zróżnicowanie tego stopnia powinno zaś wynikać z uzasadnionych przyczyn.

¹⁶ W takim znaczeniu M. Matczak (*Summa iniuria...*, s. 28 i 182) używa pojęcia formalizmu w ogólnej teorii prawa.

¹⁷ S. Cieślak, *Formalizm...*, s. 111.

¹⁸ Zob. np. wyrok TK z 27 maja 2008 r., P 59/07 (Dz.U. Nr 96, poz. 622; OTK ZU 2008, ser. A, nr 4, poz. 64), w którego uzasadnieniu przyjęto, że „nie ma przeszkód, aby zarzut uchybienia art. 45 Konstytucji przez niesprzyjanie szybkości postępowania był oparty – jak to się dzieje w niniejszej sprawie – o okoliczności dotyczące postępowania egzekucyjnego”.

¹⁹ A. Marciniak, *Postępowanie...*, s. 38–41; W. Broniewicz, *Postępowanie...*, wyd. 10, s. 63. W doktrynie wyróżnia się też zasadę równości w postępowaniu egzekucyjnym bez wskazywania ograniczeń w jej realizacji, zob. K. Korzan, *Sądowe postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1986, s. 125.